

BERGAMA YEŞİL (YENİ) MEDRESE VE II NUMARALI ŞER'İYE SİCİLİNDE YER ALAN KİTAPLAR

Bir eğitim kuruluşu olarak X. yüzyılın ikinci yarısında Buhâra, Nişabur ve Horasan'da faaliyete geçerek buradan Bağdad, Suriye, Mısır, Tunus, Endülüs gibi merkezlere yayılan medrese, Türk medeniyeti tarihinde de mühim bir yere sahiptir¹. Büyük Selçuklu Devleti devrinde, medreselerin devlet eliyle kurulması, eğitimin ücretsiz olması ve medrese teşkilatlanmasının en ufak ayrıntılarına kadar tespiti gerçekleştirilmiştir. Sultan Melikşah ve Alparslan'ın veziri Nizamü'l-mülk, ilk medresesini 459/1066-67'de Bağdad'da Dicle kenarında kurmuş ve ardından Horasan'ın her şehrinde Nizamiye adıyla medreseler açmıştır². Anadolu'ya gelerek burada yerleşik ve yüksek bir medeniyet meydana getiren Türkler, Selçuklular ve Beylikler dönemlerinde medreseyi hem yapı hem tedarikat bakımından geliştirmişler, büyük külliyeler içindeki medreseler yanında küçük manzumelerin bir parçası veya müstakil binalar olarak da inşâ etmişlerdir³. Selçuklu Devleti'nin yıkılışının ardından kurulan beyliklerden birisi olan Osmanlı Devleti'nin ilk medresesi 731/1330-31 yılında Beyliğin idare merkezi olarak kabul edilen İznik'te Orhan Bey tarafından açılmıştır⁴. Orhan Bey, Bursa'yı aldıktan sonra burada da Manastır M irsesi adıyla anılan medreseyi kurmuştur. Onu takip eden hükümdarlar ve devlet adamları tarafından da vakıflar yoluyla meydana getirilen hayır eserleri arasında medreseler de yer almaktadır. II. Mehmed'in İstanbul'un fethinin ardından, 1462-70 yıllarında adına inşâ ettirdiği Fâtih külliyesi câmi, hastahâne, tımarhâne, han, ilkokul ve kütüphânedenden meydana gelmekteydi⁵. XV-XVI. yüzyıla ait kayıtlardan, kesin olmamakla birlikte gerek başşehirde gerekse taşrada beşyüzden fazla medresenin mevcut olduğu tespit edilebilmektedir⁶. XVII. yüzyıl ortalarına ait bir belgeden de sadece İstanbul ve

¹ Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, C. I, Ankara 1969, s. 5.

² Câhid Baltacı, *XV-XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri Teşkilât-Tarih*, İstanbul 1976, s.7-8.

³ Mübahat S. Kütükoğlu, "1869'da Faal İstanbul Medreseleri", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 7-8 1976-1977, İstanbul 1977, s. 277.

⁴ Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ Neşri Tarihi*, Yay. Faik Reşit Unat-Mehmed Altay Köymen, I. Cilt, 2. Baskı Ankara 1987, s. 163; *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, Haz. H. Nihal Atsız, Ankara 1985, s. 47; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilâtı*, 3. Baskı Ankara 1988, s. 1.

⁵ Yaşar Sarıkaya, *Medreseler ve Modernleşme*, İstanbul 1997, s. 26.

⁶ Câhid Baltacı, *a.g.e.*, s. 19.

Rumeli'deki müderrislik sayısının 292 olduğunu öğrenmekteyiz⁷. Eğitim faaliyetlerinin yanısıra öğrencilerin yeme-içme, barınma gibi zarurî ihtiyaçlarının, tahsis edilen vakıflardan elde edilen gelirler yoluyla sağlandığı birer yatılı okul şeklinde yapılan medreseler, Osmanlı döneminde teşkilât ve eğitim seviyesi bakımından zirveye ulaşmışlardır. Uzun bir tarihî devir boyunca medreseler, başta öğretim olmak üzere bilim çalışmaları ile din işleri, adalet, mülkiye gibi kurumlara eleman yetiştirme görevlerini yerine getirmişlerdir. Bu dönemde hayır kurumlarının yaşaması için en ufak ihtiyaçları dahi düşünülerek zengin vakıflar kurulması yoluyla eserlerin hayatiyet ve mevcudiyetlerini devam ettirmelerine imkân sağlanmıştır. Medrese çevresinde gelişen bu faaliyetler sadece devlet merkezinde değil, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında bulunan bütün bölgelerde yaygınlık kazanmıştır. Medreseler için vakıf tesisine padişah ve ailesiyle birlikte diğer devlet ricâlinden pek çok kimsenin itibar etmişlerdir. Meselâ Batı Anadolu'da bir kaza merkezi olan Bergama'da, II. Murad devrinde Hacı Fakih Mahallesi'nde asıl adı Hibetullah Paşa b. Mahmûd Çelebi olan Hatib Paşa tarafından bir medrese yaptırılmış, evâsıt-ı Şevvâl 835 (11-20.VI.1432) tarihli vakfiyeyle medreseye 17 dükkân, Yaşmakçılar çarşısında 30 dükkân, han ve 5 dükkân geliri vakfedilmiştir⁸. Tahrir kayıtlarına göre XVI. yüzyılda faaliyetlerini sürdüren medrese, Bergama'da bir kervansaray ve 28 dükkândan toplam 4.000 akça gelir temin etmektedir⁹. Yine Bergama'da Timurtaş Paşa oğlu Umur Bey (ö.1434), yaptırdığı medreseye 843 Zi'l-ka'de (4.IV-3.V.1440) tarihli vakfiyesiyle, müderris ve talebelerinin yararlanmaları için bazı Arapça eserler vakfetmiştir¹⁰. Medresenin evâsıt-ı Cemâziye'l-evvel 934 (2-12.II.1528) tarihli bir yazmaya göre mahlûl medreseler arasında yer aldığı ve müderrisine 25 akça yevmiye tahsis edildiği tesbit edilebilmektedir¹¹. 937/1530-31 tarihli tahrir kaydına göre medreseye hamam, dükkân, değirmen, zemin, bozahâne ve bahçelerden yıllık 12.580 akça gelir vakfedilmiştir¹².

XVII. ve XVIII. yüzyılda ise Anadolu ve Rumeli'de nüfuz kazanan itibarlı aileler ve bu ailelerin fertleri halkın ihtiyacı için kurdukları vakıflarla câmi, mescit, çeşme, köprü, okul vb. hayır eserleri meydana getirmişlerdir. Karaosmanoğlu ailesi de özellikle XVIII. yüzyıl Batı Anadolu'sunun kuvvet ve nüfuz kazanmış ailelerindedir. Karaosmanoğulları, Hacı Mustafa Ağa'nın devlete sadakatle hizmeti neticesinde 1743'de Saruhan mütesellimliğine tayin edilmesinin ardından bu bölgede hâkimiyetlerini

⁷ M. Kemal Özergin, "Eski Bir Rûznâme'ye Göre İstanbul ve Rumeli Medreseleri", *I.Ü.Ed.Fak. Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 4-5 (Ağustos 1973-1974), İstanbul 1974, s. 268-269.

⁸ Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984, s. 165-166.

⁹ BA., TD. 166, s. 194. 937/1530-31 tarihli bu tahrirde medresenin gelir ve giderleri belirtilmiştir.

¹⁰ İsmail E. Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Ankara 1991, s. 9-10. Aynı vakfiyenin sonunda (s. 183) bu kitapların listesi mevcuttur. Ayrıca bakınız Mustafa Bilge, a.g.e., s. 166.

¹¹ Turan Gökçe, "934 (1528) Tarihli Bir Deftere Göre Anadolu Vilâyeti Medreseleri ve Müderrisleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi XI*, İzmir 1996, s. 172.

¹² BA., TD. 166, s. 193.

kurmuşlardır. Aile fertleri, XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren Aydın, Manisa, Bergama'da, Aydın ve Saruhan sancaklarını idâre etmekle birlikte nüfuzları İzmir ve Bursa'ya kadar uzanıyordu¹³. Ancak Karaosmanoğullarının bu hâkimiyet devri Sultan II. Mahmud'un merkeziyetçi devlet anlayışı çerçevesinde giriştiği hareketler neticesinde sona ermiştir. 1812 Bükreş Antlaşması'nın ardından, merkezi hükümetin Anadolu ve Rumeli'deki âyanların nüfuzlarını kırarak devlet otoritesini yerleştirme gayretleri 1816'dan itibaren Saruhan ve Aydın'ın idaresini ellerinden almak suretiyle Karaosmanoğulları'nın da nüfuzlarının kırılmasına yol açmıştır.

Karaosmanoğulları ailesinin fertleri uzun süre hâkimiyetleri altında kalan bölgelerde pek çok alanda kamu tesisleri yaptırmışlar, halkın ihtiyaçlarının temini yolunda yaptıkları bu tesislere, büyük sayılabilecek vakıflar kurarak bölgeden elde ettikleri geliri tekrar buraya döndürmüşlerdir. Bunun yanısıra mallarının müsadere edilme tehlikesini bertaraf ederek, vakıf gelirlerinden aile fertlerinin yararlanması yolunu da açmışlardır.

Karaosmanoğulları, gerçekleştirdikleri hayır faaliyetleri içerisinde eğitim kurumları meydana getirmelerine bağlı olarak medreseler yanında eğitim gören öğrencilerin yararlanması ve halkın ihtiyacının karşılanması için kütüphaneler yapılması konusuna da ilgi göstermişlerdir¹⁴. Karaosmanoğlu ailesinden Ataulah oğlu Osman Ağa 15 Zi'l-ka'de 1212 (21.V.1798) tarihinde Manisa'da Nişancı Mahallesi'nde 12 odalı medrese ve kitaplarıyla beraber bir kütüphâne için vakfiye düzenlemiştir. kütüphanenin hâfiz-ı kütüb, hâfiz-ı kütüb-i sâni ve ferrâşına 43.896 akça masraf ayrılmıştır¹⁵. Yine aynı aileden Manisa Mütessesimi Hacı Hüseyin Ağa, Manisa'da Murâdiye Câmii'ne vakfedilen kitaplar için câminin yanına müstakil bir kütüphâne yaptırmış, aynı zamanda Manisa'nın Yaya köyündeki medreseye de bazı kitaplar vakfetmiştir¹⁶.

Bergama'da eski adı Kadı Hayreddin olan günümüzdeki adıyla İnkılâp Mahallesi'nde Uzunçarşı Caddesi'nde Karaosmanoğlu Sebili karşısında bulunan câmi, Yeni Yeşilli Câmi adıyla bilinmektedir¹⁷. Bu câmi ile daha önce aynı avlu içerisinde yer alan medrese için Karaosmanoğlu İbrahim Nazif Ağa adına düzenlenmiş bir vakfiyede

¹³ C. Orhonlu, "Karâ 'Othmân-Oghli", *E.I. New Edition*, Leiden 1978, s. 592-594; J.H. Mordtmann, "Derebeyler", *İ.A.*, C. 3 İstanbul 1988, s. 540; Yuzo Nagata, "Karaosmanoğlu Hacı Hüseyin Ağa'ya Âit Bir Tereke Defteri", *LX. Türk Tarih Kongresi Ankara 21-25 Eylül 1981 Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. II, Ankara 1988, s. 1055.

¹⁴ İslâm dünyasında kütüphanenin genel bir değerlendirilmesi için F. Krenkow ve Heffening, "Kütüphâne", *İ.A.*, C. 6, İstanbul Milli Eğitim Basımevi ty., s. 1126-1130.

¹⁵ Yuzo Nagata, *Tarihte Âyanlar Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme*, Ankara 1997, s. 285 ve 308.

¹⁶ İsmail E. Erünsal, *a.g.e.*, s. 117 n.733.

¹⁷ İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü, *Mazbut Hayrât Kütük Defteri*, C. 1, s. 16; Osman Bayatlı, *Bergama Tarihinde Türk-İslâm Eserleri*, İstanbul 1956, s. 58; Filiz Peker, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bergama Kazasının Sosyal ve Kültürel Durumu*, Bergama Belediyesi kültür yay., No: 8, by.t.y., s. 8.

"Yeşil Câmi" olarak kaydedilmiştir¹⁸. Câmînin de içinde bulunduğu avluya girişteki yuvarlak kemerli kapının üzerinde "*sâhibü'l-hayrat Karaosman-zâde hâfidi İbrahim Nazif Ağa sene 1229*" yazılı kitâbe mevcuttur¹⁹. M. Münir Aktepe Çağatay Uluçay'a atfen (*Manisa Ünlüleri*, Manisa 1946, s.59) aynı câmi ve medresenin Küçük Hüseyin Ağa'nın kardeşi Mehmed Ağa tarafından inşa edildiğini kaydederek bunlara ait olduğunu belirttiği iki vakfiyeyi yayınlamıştır²⁰. Vakfiye metinleri incelendiğinde sadece "... *nefs-i Bergama'da Kadı Hayrüddin mahâllesinde sâhibü'l-hayrâtın binâ eylediği medrese-i şerîfin...*" kaydının yer aldığı görülmekte ancak medreseyi inşa edenin ismi belirtilmemektedir²¹. İnci Kuyulu tarafından İbrahim Nazif Ağa adına düzenlenmiş vakfiyedeki kayda ve kitâbe metnine dayanılarak, medrese ve câmînin 1229/1813-14'de Küçük Hüseyin Ağa oğlu İbrahim Nazif Ağa tarafından inşa ettirildiği yargısına ulaşılmıştır²². Karaosmanoğlu Küçük Hüseyin Tevfikî Ağa'ya ait 1 Cemâziye'l-âhır 1229 (21.V.1814) tarihli bir vakfiyede ise câmî ve medresenin kendisi tarafından inşa edildiği "*Bergama'da Kadı Hayrüddin mahallesinde müceddeden binâ eylediğim ...*" sözleriyle açıkça belirtilmektedir²³. Osman Bayatlı, câmînin babası Küçük Hüseyin Ağa tarafından oğlu İbrahim Nazif Ağa adına yaptırıldığını ve bu eserlere Mehmed Ağa'nın da mallarını vakfettiğini kaydetmektedir²⁴.

Câmî ve medresenin bânisi veya adına yaptırıldığı kabul edilen İbrahim Nazif Ağa, Karaosmanoğlu Küçük Hüseyin Tevfikî Ağa'nın oğludur. Babasının 1831 yılında ölümünün ardından geride bıraktığı borçları öderken çektiği sıkıntılar ve muhtemelen Sultan II. Mahmud yönetimi ile aralarında meydana gelmiş anlaşmazlıklar dolayısıyla 1834 yılında küçük kardeşi Mustafa ile birlikte Mısır'a kaçmış ve 1839'da Kahire'de vefat etmiştir. Hüseyin Tevfikî Ağa ile oğlu İbrahim Nazif Ağa'nın 1 Cemâziye'l-âhır 1235 (12.VIII.1839) tarihinde yeniden hazırlanan muhalledât defterine göre mallarının kıymeti 294.691 kuruştur. İbrahim Nazif Ağa'nın ölümünden sonra hükûmet tarafından el konulan malları için hazırlanan müsadere defterine göre ise mallarının kıymeti 191.616 kuruştur. Ayrıca Yayaköy civarında ve Ayazmend (Altınova) kazasında beş

¹⁸ V.G.M.A., 746/288, sıra no: 2253'den naklen İnci Kuyulu, *Kara Osman-Oğlu Ailesine Ait Mimari Eserler*, Ankara 1992, s. 37 ve 156; Aynı şekilde incelediğimiz sicil kaydında da medresenin ismi Yeşil Medrese olarak kaydedilmiştir. *Bergama Şer'îye Sicilleri*, II, s. 28.

¹⁹ Kitâbe metni için bakınız Osman Bayatlı, *aynı yer* ; İnci Kuyulu, *a.g.e.*, s. 36-37; Bozkurt Ersoy, *Bergama Camii ve Mescitleri*, Ankara 1989, s. 67-69.

²⁰ M. Münir Aktepe, "Kara Osman Oğlu Mehmed Ağa bn. Hacı Ömer Ağa", *Vakıflar Dergisi*, XI (1977), s. 57-66; Bu vakfiyeler için ayrıca bakınız Osman Bayatlı, *Bergama'da Karaosmanoğulları : Hacı Ömerağa Oğlu Mehmet Ağa Vakfı*, İzmir 1957; Yuzo Nagata, *a.g.e.*, s. 289-292.

²¹ M. Münir Aktepe, *a.g.m.*, s. 60 ve 65.

²² İnci Kuyulu, *a.g.e.*, s. 36-37 ve 156.

²³ V.G.M.A., *Defter 746 (Haremeyn 13)*, s. 282-293 den naklen Yuzo Nagata, *a.g.e.*, s. 158 n. 57.

²⁴ Osman Bayatlı, *Bergama'da Yakın Tarih Olayları - XVIII.-XIX. Yüzyıl -*, İzmir 1957, s. 31.

çiftlikte hissesi bulunduğu da tesbit edilmiştir²⁵. İbrahim Nazif Ağa'nın oğlu olmadığı için, zevcesi Zâhîde Hanım (bint-i Mûderris-zâde Ali Ağa), kızı Esmâ Hanım, kardeşleri Mustafa Efendi ile Muhtar Efendi'ye miras hakkı tanınmıştır. Mirasın dağıtımında oran zevceye % 12,5, kıza % 50, herbir kardeşe % 18,75 olarak tesbit edilmiştir²⁶.

Karaosmanoğlu Mehmed Ağa ve İbrahim Nazif Ağa da Bergama'daki Yeni (Yeşilli) câmi ve medresesi için vakfiye düzenletmişlerdir. Mehmed Ağa, vakfiyesinde bu câmi ve medrese de dâhil olmak üzere diğer hayrâta Bergama'da içinde 46 oda, 30 mağaza, bir kahve ve nalband dükkânı bulunan Acem Hanı ile bir yağhâne, bahçeler ve toplam 3.921 zeytin ağacı vakfetmiştir²⁷. 15 Rebî'ül-âhır 1229 (6.IV.1814) tarihli bu birinci vakfiyede vakıf gelirlerinden günlük olarak medresedeki odaların herbiri 5, müderrisi 15, câmi imamı 8, hatibi 8, müezzini 4 akça ... alacaklardır²⁸. 15 Muharrem 1233 (25.XI.1817) tarihinde düzenlenen ikinci vakfiyede ise 1.612 ağaç zeytin ve çoğunluğu Bergama'da bulunan gayr-i menkullerden gelecek vakıf gelirlerinden medresenin bevvâbına ve câminin ferrâşına günlük üçer, babasının ruhuna dua eden kişiye de günlük 20 akça ayrılmıştır²⁹.

1 Cemâziye'l-âhır 1229 (21.V.1814) tarihli İbrahim Nazif Ağa'ya ait vakfiyede; muhtelif yerlerde 15.931 ağaç zeytin ve 30 odalı, 11 mağazalı Yazıcıoğlu Hanı ile pek çok gayr-i menkulden elde edilen gelirlerden günlük olarak medrese müderrisine 120, 19 odanın herbirine 20, câmi imamına 30, hâtibine 20, müezzinine 20, câmi ve medresenin bevvâbına ve ferrâşına 20 akça, medresedeki dört helâ-hânenin temizliği ve kandillerin yakılması için 20 akça ... ücret kaydedilmiş³⁰, 3 Cemâziye'l-evvel 1230 (13.IV.1815) tarihli İbrahim Nazif Ağa'nın bir diğer vakfiyesinde, Yeni medresenin müderrisine günde 280, câmi müezzinine günde 7 akça ücret tayin edilmiştir³¹. 15 Zi'l-hicce 1230 (18.XI.1815) tarihli vakfiyede, 1.387 adet zeytin ağacı ve diğer gayr-i menkullerin gelirlerinden câmi imamına 20, hatibine 10, ferrâşına 14 ... medrese içindeki 23 odanın herbirine günde 6 akça ücret ayrılmıştır³².

Günümüzde câmi, kitâbenin bulunduğu giriş kapısı ve işlemeli onikigen mermer şadırvanı ile mermer kuyusu ayakta olmakla birlikte, medrese yıkılmıştır³³. Araştırmalarıyla Bergama tarihine büyük katkıda bulunan Osman Bayatlı, 1956 yılında yayımlanan eserinde, câmi avlusunun üç tarafında onaltı medrese odası olduğunu ve

²⁵ Yuzo Nagata, *a.g.e.*, s. 44-45.

²⁶ Yuzo Nagata, *a.g.e.*, s. 170.

²⁷ M. Münir Aktepe, *a.g.m.*, s. 57-62; Yuzo Nagata, *a.g.e.*, s. 158.

²⁸ M. Münir Aktepe, *a.g.m.*, s. 60-61; Yuzo Nagata, *a.g.e.*, s. 289-290.

²⁹ M. Münir Aktepe, *a.g.m.*, s. 62-66; Yuzo Nagata, *a.g.m.*, s. 290-292.

³⁰ Yuzo Nagata, *a.g.e.*, s. 294-298.

³¹ Yuzo Nagata, *a.g.e.*, s. 298-300.

³² Yuzo Nagata, *a.g.e.*, s. 300-301.

³³ Câminin mimarî açıdan değerlendirilmesi için bakınız İnci Kuyulu, *a.g.e.*, s. 36-49 ve 156; Bozkurt Ersoy, *a.g.e.*, s. 66-69.

hâlen cadde üstüne düşen kısmında beş odasının bulunduğunu yazmaktadır³⁴. 1964 yılında hazırlanan bir çalışmada da eskiden etrafında 16 odası bulunan medresenin giriş cephesinde 5 odasının kaldığı belirtilmektedir. Girişin sağ ve sol taraflarına rastlayan bu odalardan sağ taraftaki üç odanın Mültesesât-ı Diniyyeyi Koruma Cemiyeti'ne, sol taraftaki iki odanın Hava Kuvvetleri'ne (!) ait olduğu, avlunun doğu ve batı taraflarında medrese odalarının harabelerinin bulunduğu fakat medrese odalarının medrese planı hakkında fikir verebilecek mahiyette bulunmadıkları kaydedilmektedir³⁵. İbrahim Nazif Ağa'nın 21 Mayıs 1814 tarihli vakfiyesinde medresenin 19 odası ile dört helâ-hanesi olduğu³⁶, 18 Kasım 1815 tarihli vakfiyesinde ise toplam 23 odasının bulunduğu belirtilmiştir³⁷. Câmînin kuzeydoğu köşesinde bulunan minaresinin külâhı 1895 yılındaki bir depremde yıkılmış, 1908'de esaslı bir tamir görerek câmî yeşile boyanmıştır. 1914'de meydana gelen bir diğer depremde minare tamamen yıkılarak sadece kaide kısmı ayakta kalmıştır. Kaidenin üzerine 60 basamaklı yeni bir minare inşa edilmiştir³⁸. 1954'de ise beden taşları açıldığından 24 metre yüksekliğinde tekrar yapılmıştır³⁹. Muhtemelen câmînin etrafında yer alan medrese odaları da bu yer hareketleri ve değişik zamanlardaki yapım çalışmaları sırasında yıkılmıştır.

XIX. yüzyılın sonunda medresenin eğitim faaliyetlerine devam ettiğini 1318/1900 yılına ait Maarif Salnâmesi'nden öğrenmekteyiz. Salnâmeye göre Bergama şehir merkezinde toplam 174 öğrencinin eğitim gördüğü sekiz medrese bulunmaktadır. Bu medreselerden Yeşilli Câmî Medresesi, Gâzi (Kadı olması gerekir) Hayreddin Mahallesi'ndedir. Medresenin müderrisi Hoca-zâde Bahaeddin Efendi olarak kaydedilmiştir. Salnâme kaydından, bu tarihte öğrenim gören beş talebesi bulunan medresenin bânisinin de Karaosman-zâde İbrahim Nazif Efendi olduğu anlaşılmaktadır⁴⁰.

İncelediğimiz sicil kaydında câmî ve medresenin bânisinden de bahsedilmemekte, sadece *ber müceb-i şart-ı vâkıf* kaydı yer almaktadır. Bunun sebebinin II. Mahmud döneminde Karaosmanoğlu gibi nüfuzlu ailelerin hâkimiyetlerine son verilmesinin ardından mallarına el konulmuş olması ve mümkün olduğu kadar onlardan bahsedilmemek istenmesiyle alakalı olacağı tahmin edilebilir.

³⁴ Osman Bayatlı, *Bergama Tarihinde Türk-İslâm Eserleri*, İstanbul 1956, s. 58.

³⁵ Necla Uz, *Bergama Türk-İslâm Eserleri*, İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Bölümü basılmamış bitirme tezi, İstanbul 1964, s. 37 ve 41.

³⁶ V.G.M.A., *Defter 580*, s. 39-43 den naklen Yuzo Nagata, *a.g.e.*, s. 297.

³⁷ V.G.M.A., *Defter 580*, s. 67-68 den naklen Yuzo Nagata, *a.g.e.*, s. 300.

³⁸ Necla Uz, *a.g.e.*, s. 38.

³⁹ Osman Bayatlı, *a.g.e.*, s. 58; İnci Kuyulu, *a.g.e.*, s. 43; Necip Altınışık, *Bergama'da Eski Türk Yapıları*, İzmir Serkan Matbaacılık bty., s. 19.

⁴⁰ *Salnâme-i Nezâret-i Ma'arif-i Umumiye*, Üçüncü sene 1318 sene-i hicriyesine mahsus, Dârü'l-hilâfetü'l-'aliyye 1318, s. 1112-1113.

Bergama'nın iki numaralı şer'îye sicilinde yer alan kayıt, çalışmamızın kaynağını teşkil etmektedir⁴¹. Kayıt, Evkâf-ı hümâyundan Yeşil Medrese dershânesinde bulunan kitapların listesine aittir. Medresenin inşâ edildiği 1229/1813-14'den 1 Receb 1253 (I.X.1837) tarihine kadar toplanan ve medresede mevcut olan kitaplar, dönemin Bergama kadısı es-Seyyid el-Hâc Hâfız Mustafa tarafından aynı tarihte bâ-berât-ı âli müderrisi olan Tâğîstânî müteveffa Mehmed Efendi-zâde Ahmed Efendi'ye teslim edilirken sayılmış ve listesi çıkarılmıştır.

Vakfiyelerde ve elimizdeki sicil kaydında kitapların nerede, ne şekilde muhafaza edildiği, bunlar için müstakil bir mekânın bulunup bulunmadığı, kataloğunun olup-olmadığı hakkında bir bilgi yoktur. Ayrıca kitaplardan yararlanma usûllerinin neler olduğunu öğrenmemizi sağlayacak bilgi de elde edilememektedir. Kitaplarla ilgilenecek görevlilerden (hâfız-ı kütüb, kütüphanê nâzırı) bahsedilmemesi ve bunlara ait herhangi bir ücretin belirtilmemiş olması kitapların tedricen kütüphaneye konulmuş olduğunu da düşündürmektedir. Müderrise teslim edilen "*kütüb-i mevkûfe ve defter-i cedîd-i mu'tebere*"nin 566 adet olduğu kaydedilmiştir. Ancak listedeki toplam cilt sayısının 540 olduğu görülmektedir. Kütüphanede muhtelif kitapların birçok kimse tarafından okunabilmesi veya bir nüshada karşılaşılan okuma sıkıntısının giderilmesi amacıyla aynı eserin birden fazla nüshası bulunmaktadır. Liste hazırlanırken İslâm dünyasında uygulanan tasnif sistemine uygun olarak kitaplar ilim şubelerine ayrılarak yazılmışlardır. Ancak kitaplar kaydedilirken gereken özenin gösterilmediği, kitapların çok bilinen isimleriyle kısaltma yapılarak yazıldığı, bazen yarım bırakıldığı göze çarpmaktadır. Dikkati çeken bir diğer nokta da kitap isimlerinin doğru yazım ile yazılmamış olmalarıdır*.

Kitap isimleri incelendiğinde; XIX. yüzyıl Anadolu'sunda kaza merkezinde bulunan bir medresenin kütüphanesindeki kitapların genel karakteri tesbit edilecek, kitap isimleri ve talebelerin hangi kitaplardan yararlanabilecekleri ortaya çıkacaktır. Ancak bu medresedeki yönetim ve öğretim kadrosunun nasıl olduğu, okutulan dersler, bu derslerin müfredat programlarının nasıl olduğu gibi soruların cevaplarını verebilmek için yeterli bilgi mevcut değildir. Bununla birlikte medresede, dinî-hukukî ilimler sahasında Fıkıh, Usûl-i Fıkıh, Hadîs, Tefsîr, Kelâm, Akâid ve Ahlâk konularında; ulûm-ı akliye denilen pozitif ilimlerle ilgili Hikmet, Mantık, Hesap, Hendese, Geometri ve Astronomi ile ilgili

⁴¹Bergama Şer'îye Sicilleri halen Ankara Millî Kütüphane'de bulunmaktadır. Buraya nakledilmeden önce Bergama Müzesi'nde bulunan 24 defterin numaraları ve ait oldukları tarihler için bakınız Osman Ersoy, "Şer'îye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1979-1980, C. XII S. 4, Ankara 1980, s. 5; İncelenen kayıt, toplam 83 sayfalı II numaralı Bergama Şer'îye Sicil defteri içinde 28-37. sayfalar arasında yer almaktadır.

* Kitap isimleri tesbit edilirken bazılarında sıkıntı çekilmiş, tam olarak okunamayan bazı isimler ihtiyat kaydı ile okunmuştur. Okuyamadığımız isimler konusunda yardımını esirgemeyen D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Araş. Gör. Dr. Abdülkâdir Palabıyık'a burada teşekkür etmek benim için bir borçtur.

konularda ayrıca Sarf, Lügat, Nahiv, Beyân, Meâni, Bedî', Tarih, Coğrafya gibi derslerin okutulduğunu mevcut kitap isimlerine istinaden söyleyebilmemiz mümkündür⁴².

Güntümüze vakıflarıyla birlikte medresenin müstemilâtı ve kütüphanesi ulaşamamıştır. Ancak yayınlayacağımız kitap listesi, Bergama'nın tarih boyunca özellikle adından da ileri gelen bir kültür merkezi olma özelliğini devam ettirdiğini göstermektedir. Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında bulunan değişik bölgelerdeki eğitim kurumları ve bunlarla ilgili diğer kurumların incelenmesi, Osmanlı Devleti'nin eğitim ve kültür haritasının çıkarılmasını ve tarihimizin bu yönlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Vehbi Günay

⁴²Osmanlı medreselerindeki eğitim sistemi, dersler, ders kitaplarıyla ilgili olarak bakınız İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 1-81; Hüseyin Atay, "Fatih-Süleymaniye Medreseleri Ders Programları ve İcazet-nâmeler", *Vakıflar Dergisi*, XIII, Ankara 1981, s. 171-235; Aynı yazar, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi Medrese Programları-İcazetnâmeler İslahat Hareketleri*, İstanbul 1983, s. 75-130; Mustafa Bilge, *a.g.e.*, s. 5-63; Câhid Baltacı, *a.g.e.*, s. 15-50; Yaşar Sarıkaya, *a.g.e.*, s.23-190; Konunun kapsamlı bir incelemesi için bakınız Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, C. I Riyazî İlimler, C. II Tabii İlimler, İstanbul 1997.

Bâ'is-i terkîm-i defter oldur ki

Medîne-i Bergama mahallâtından Kâdı Hayreddîn Mahallesinde vâki' evkâf-ı hümâyûn-ı mahâsin-i şahâneye mülhak Yeşil Medrese dersihânesine tescil-i şer'î üzere mevzû' ve mevcûd olan kütûb-i mevkûfe medrese-i mezkûrenin hîn-i inşâsından işbu bin ikiyüz elliüç senesi mâh-ı Recebül-müreccebin guresine deġin bi'l-mütalâ'a isti'mâl olunub ve târih-i mezkûrda medrese-i merkûmeye Tâġıstânî müteveffa Mehmed Efendi-zâde Ahmed Efendi bâ-berât-ı 'âli müderris olmaġla kütûb-i mevkûfe-i muharrere kibel-i şer'den bi't-tahkîk yegân yegân ta'dâd olunub müceddeden defter-i cedîd-i mu'tebere tertîb ve tanzîm olunmaġla defter-i mezkûrda mukayyedü'l-esâmi memhûr beşyüz altmışaltı 'aded kütûb-i mevkûfe ve defter-i cedîd-i mu'tebere dahi ber müceb-i şart-ı vâkîf ve dersihâne-i mezkûreye kemâ fi's-sâbık vaz' ve müderrisi olan efendi yedine tevdi' ve teslîm olundu Hurrîre fi evâil-i şehri Recebül-mürecceb li-sene selâse ve hamsîn ve mieteyn ve elf.

Cem'an cild 566

Yalnız beşyüz altmışaltı cildir.

Hurrîre hazâ ed-defter be-ma'rîfetü's-şer'

es-Seyyid el-Hâc Hâfîz Mustafa el-müvellâ-yı hilâfe be-medîne-i Bergama
be-mekahül-fakir iley.. 'azze şânuhu
'ufiye 'anh

es-Seyyid el-Hâc Hâfîz Mustafa (mühür)

(s.29)

Hû

Kütübü't-tefâsire

1- Câmî'-i şerifde kebîr mushaf-ı şerif

2- Câmî'-i şerifde eczâ-i mushaf-ı şerif

3- Mushaf-ı şerif

4- Mushaf-ı şerif

5- Tefsîr-i Kâdı Beyzâvî cild 2

6- Tefsîr-i Kâdı Beyzâvî cild 2

7- Tefsîr-i Kâdı Beyzâvî cild 1

8- Tefsîr-i Beyzâvî cild-i sâni cild 1

9- Tefsîr-i Kâdı 'ala Sureti'n-nebâ cild 1

10- Tefsîr-i Vasîf el-Vâhidî cild 2

11- Tefsîr-i Ebû's-Su'ûd cild 2

12- Tefsîr-i Ebû'l-Leys cild 1

13- Tefsîr-i Ebû'l-Leys min Sureti'l-Mülk 'ilâ ahiri'n-Nâs cild 1

14- Tefsîr-i Nisâburî cild 4

15- Tefsîr-i 'Uyûn cild 2

16- Tefsîr-i Begavî cild 3

17- Tefsîr-i Sa'lebî cild 2

18- Tefsîr-i Kevâşî cild 2

19- Tefsîr-i Keşşâf cild 4

20- Tefsîr-i Medarik cild 1

21- Tefsîr-i Kebîr cild 1

22- Tefsîr-i İbn-i Kesîr cild 1

23- Tefsîr-i Şeyh cild 1

24- Cild-i râbî' min Tefsîri'l-Kur'an cild 1

25- Tefsîr-i Ebû'l-Leys min Sureti'n-Nebâ cild 1

26- Tefsîr-i Kur'an cild 1

27- Nısf-ı sâni Tefsîr-i Kevâşî cild 1

28- Hakâyikü't-Tefsîr cild 1

29- Esbâb-ı Nüzûl min Süre-i Âl-i 'İmrân cild 1

30- Tefsîr-i Süreti'l-Mülk cild 1

31- Tefsîr-i Kevâşî cild 1

32- Kıt'atın mine't-Tefsîr cild 1

33- Tefsîr-i Begavî cild 1

34- Tefsîr-i Fâsî cild-i âhir cild 1

35- Şerh-i Keşşâf cild 1

36- Cild-i sâni-i Keşşâf cild 1

37- Kâdı Hâşiyesi Şeyhzâde cild 1

38- Kâdı Hâşiyesi 'İsâm cild 1

39- Cild-i sâmin min Şeyhzâde cild 1

40- Hâşiyeye-i Keşşâf li's-seyyid cild 1

41- Hâşiyeye-i Tefsîr cild 1

42- Hâşiyeye-i Şeyhzâde 'ala cüz'i'n-Nebâ cild 1

43- Hâşiyeye-i Sa'dî 'ale'l-Beyzâvî cild 1

44- Cild-i Şehâb 'ale'l-Kâdı cild 1

(s.30)

45- Müntehab-ı Tefsîri't-Teysîr cild 1

46- Kitâbü'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'an cild 1

47- Tefsîr-i Kurrâ-i Seb'a cild 1

48- I'grâb-ı Kur'an cild 1

49- Tefsîr-i 'İsâm Süreti Nebâ cild 1

50- Tefsîr-i Havâs cild 1

51- Risâle-i Münciye Kiraat-ı 'Âsım cild 1

52- Tecvîd fi 'İlmi'l-Kur'an cild 1

53- Dür-i Yetîm cild 1

54- Şerh-i Cezerî cild 1

55- Risâle-i Halakati'l-Kur'an cild 1

56- Hâşiyetü'l-fakî 'ala cüz'i'n-Nebâ cild 1

57- Cüz'-i sâni Şerh-i Takrîb cild 1

58- Mirâtü'l-Usûl min 'ale'l-Kur'an cild 1

59- Hâşiyeye-i Tefsîr cild 1

60- Buhârî-i şerif cild 2

61- Buhârî-i şerif

62- Şifâ'-i şerif

63- Şifâ'-i şerif

64- Şemâil-i şerif

- 65- Şerh-i Şifâ'-i şerif 'alîü'l-kârif
cild 4
- 66- Şerh-i Şehâb Şifâ'-i şerif cild 1
- 67- Şerh-i Şemâil-i şerif
- 68- Hadîs-i Erba'în Şerh-i Fethü'l-
Mübîn
- 69- Meşârik-i Şerif
- 70- Şerh-i Hadîs-i Erba'în
- 71- Şerh-i Hadîs-i Erba'în-i İmâm
Nevevî
- 72- Hadîs-i Erba'în Şerh-i Fethü'l-
Mübîn
- 73- Hadîs-i Erba'în
- 74- Hadîs-i Erba'în
- 75- Hadîs-i Erba'în
- 76- Delâil-i Şerif Şerh-i Fâsî
- 77- Meşârik-i Şerif Şerh-i İbn-i
Melek
- 78- Cild-i sâni-i Şerh-i Mesâbih-i
şerif
- 79- Mesâbih-i şerif
- 80- Şerh-i Meşârik-i Şerif
- 81- Metn-i Meşârik-i şerif
- 82- Şerh-i Meşârik-i Şerif
- 83- Günyetü'l-Mehârim
- 84- Tergîb ve Terhîb
- 85- Hadîs-i Şerif-i Eyûb Ensârî
- 86- Mecma'u'l-Bahreyn İbn-i
Melek 'ala
- 87- Şerh-i Nuhbe-i İbn-i Hacer
- 88- Şerh-i Hadîs-i Erba'în
- 89- Kütübü's-sahiheyn ve 'ubbü's-
seyheyn-i bi-Buhârî
- 90- Buhârî-i şerif Şerh-i 'Aynî
- 91- Delâil-i şerif Şerh-i Fâsî
- 92- Terceme-i Şemâil-i Şerif
manzum
(s.31)
- 93- İ'lâ-i Şifâ'-i Şerif
- 94- Tenbîhü'l- Gâfilîn
- 95- Kitâbü'l-Firdevsî
- 96- Minhâcü'l- 'Abidîn
- 97- Etfâlü'l-Müslimîn
- 98- Mecmû'a-i Keşfü'l-Esrâr
- 99- Dekâyikü'l-Ahbâr
- 100- Mecmû'a-i Ecvîbe-i esfel
- 101- Letâyifü'l-Ma'ârif
- 102- Tezkirettü's-Şu'arâ
- 103- Zâdü'l-ma'âd
- 104- Mecmû'a-i Meclis
- 105- Câmî'ü'l-Hikâyât
- 106- Der'iz-zegân (!)
- 107- Mecmû'a-i Munyeti'l-vâ'izin
- 108- Mir'âcü'n-Nebî 'aleyhi's-selâm
- 109- Fezâilü'l-İlm
- 110- Şerh-i Evrâd-ı Seyyid Yahya
- 111- Zeyl-i Şakâyik
- 112- Lisânü'l-Hükkâm
- 113- Kenzü'd-Dekâyik
- 114- Kitâb-ı Lü'ma (!)
- 115- Meclis-i mine'l-Mev'iza
- 116- Şakâyik
- 117- Zubdetü'l-Hakâyik
- 118- Mecmû'a-i Mev'iza
- 119- Şerh-i Hakâyik
- 120- Mir'âciye manzume
- 121- Mev'iza-i Hâfızü'l-Mu'nî
- 122- Cevâhîrü'l-Envâr
- 123- Kitâb-ı Melekût
- 124- Envâr-ı Kudsiyye
- 125- Câmî'ü'l-Fezâil
- 126- Şihâbü'l-Ahbâr
- 127- Mühlikât-ı İmâm-ı Gazalî
- 128- Tuhfetü's-Sâil
- 129- Zubdetü'l-Me'ânî
- 130- Minhâcü'l-'Abidîn
- 131- Cevâhîrü'l-Ma'ârif
- 132- Risâle-i İbâhiyye
- 133- Menâkıb-ı Evliyâ
- 134- Mişkâtü'l-Envâr
- 135- Risâle-i Tasavvuf
- 136- Miftâhü'l-Cenân
- 137- Hadîs-i Şerif ve Mev'iza
- 138- Şakâyik-ı Nu'mâniye
- 139- Kütübün mine'l-Mev'iza

- 140- Tebyînü'l-Mehârim eş-Seyh Mekkî
 141- Şerh-i Suâl-i Gembeli ve Mî'rât-ı Tecellî
 142- Şerh-i Esmâ-i Celâliye
 143- Mecmû'a-i Cilâ-i Kulûb
 144- Seb'iyât
 145- Cilâ'ül-Kulûb Şerh-i Zâi'l-Kulûb
 146- Enîsü'l-Kulûb
 147- Hikâyât-ı 'Abdülkâdir-i Geylânî
 148- Risâle-i Cüneyd-i Bağdadî
 149- Risâle-i Cilâ'ül-Kulûb
 150- Elfâz-ı Küfr Risâlesi
 151- Risâle-i Mahmud Efendi el-Üsküdarî
 152- Mar'âşî 'Ömer Efendi (s.32)
 153- Muhammediye
 154- Seyyid İbrahim Hakkı
 155- Dürr-i Mekkûn
 156- Mecmû'a-i Resâil
 157- Fevâid fi'l-Erbât
 158- Mecmû'a-i Mev'iza
 159- 'Âlemü's-sırrı ve'l-hafîyyât ve Fezâilü'l-Erkân
 160- Risâle-i Makâlât
 161- Silku't-Tâlibîn
 162- Tuhfetu'l-Habîb
 163- Bidâyetü'l-Hidâye
 164- Cilâ'ül-Kulûb
 165- Dekâyikü'l-Ahbâr
 166- Minhâcî's-Sülûk
 167- Risâle-i Zenciye
 168- Kır'attın mine'l-Mev'iza
 169- Şerh-i Hadîs-i Erba'm ve Telhîs Küttüb-i 'Akâid
 170- Beyzavî-i Kâdî nısf
 171- Vird-i şerîf
 172- Mollâ Câmî
 173- Mutavvel
 174- Celâl ma' Halhâlî
 175- Hüseyniye ma'ahu Mîr
 176- Ferdî
 177- Tehzîb
 178- Kâfiye-i Mukarreb
 179- Tetimme-i Tehzîb
 180- Netâyic
 181- Mülteka
 182- Kara Dâvud
 183- Halebî
 184- İmtihân
 185- Tarîkât-ı Muhammediye
 186- Tarîkât-ı Muhammediye
 187- Tarîkât-ı Muhammediye
 188- Şerh-i Tarîkât-ı Muhammediye Libni 'Alân
 189- Tarîkât-ı Muhammediye
 190- Ta'limü'l-Müte'allim
 191- Ta'limü'l-Müte'allim
 192- Sen'ibât (I) ve Ta'limü'l-Müte'allim
 193- Şerh-i 'Akâid-i Sunûsî
 194- Risâle-i İmâniye
 195- Şerh-i İsbât-ı Vâcib
 196- Şerh-i Kasîde-i Berîde
 197- Ta'limü'l-Müte'allim
 198- Ta'limü'l-Müte'allim
 199- Menâsik-ı Hacc
 200- Şerh-i 'Akâid
 201- Şerh-i Husûs
 202- Beyânü'l-Kavl-i Ebû'l-Müntehî ve Fıkh-ı Ekber
 203- Menhiz (!) mine't-tarîk
 204- İsbât-ı Vâcib
 205- Risâle-i Şevkiye
 206- Hayâlî Hâşiyesi
 207- Kasîde-i Nûniye
 208- Bed'ü'l-Me'ânî
 209- 'Umde mine'l-'Akâid
 210- Menâsik-ı Hacc
 211- Ta'limü'l-Müte'allim
 212- Tarîkat-ı Muhammediye
 213- Mecmû'a-i Cezb-i Kulûb

- 214- Eşbâh-ı Nezâir
215- Hâşiye-i Hayâlî
216- Hâşiye-i Hayâlî
(s.33)
217- Nahv cümlesi
218- Hanefiyye
219- Şerh-i Şır'a
220- Fenârî
221- Şerh-i Emâlî
222- 'İsâm
223- 'Akâid-i Celâl
224- Hadis-i Erba'in
225- Takrîr-i Kavânin
226- Telhîs
227- Mîr Hâşiyesi
228- Şerh-i Merâh
229- Şerh-i Tenkîh-i Kestefî
230- Sirâciye
231- Hikmetü'l-'Ayn
232- Şerh-i 'Akâid
233- Hayâlî
234- İsfahân 'ale't-Tevâlî
235- Şerh-i Me'ânî-i Ebyât
236- Şâfiye
237- Nebâ Tefsîri
238- Nûniye
239- Seyyid 'ale'l-Mutavvel
240- 'Avâmil-i Mukarreb
241- Kânûn-ı Tıb
242- Kavâid-i İrâb
243- Tarîkat
244- Çelebi
245- Çelebi
246- Çelebi
247- Çelebi
248- Mülteka
249- Mülteka
250- Mülteka
251- Mülteka
252- Mülteka
253- Tercüme-i Mülteka
254- Şerh-i Mülteka Câmi'ü'n-
Nukûl cild 2
- 255- Cild-i evvel-i Mülteka Şerh-i
Dâmâd
256- Hidâye cild 2
257- Cild-i evvel-i Hidâye
258- Şerh-i Hidâye
259- Şerh-i Hidâye Libn-i
Hümmâm
260- Câmi'ü's-Sagîr mine'l-Fıkh
261- Kitâbü'l-Kurra
262- Şurût-ı Celâliye
263- Tergîbü's-Salât
Küttüb-i Fıkh
264- Kitâbü'l-mer'î
265- Şerh-i Mecma'ü'l-Bahreyn
Libn-i Melek
266- Hakâyık manzume
267- Hukûk ve'l-İstihkâk
268- Hâccü'l-Feteva
269- Hâşiye-i Fıkh
270- Muhtasar Vikâye
271- Mebhû'l-fikâr (!)
272- Cild-i evvel-i Berâdemî (!)
273- Cânibzâde
274- Nisâbü'l-İhtisâr
275- Şerh-i Ebû'l-Leys
276- Cild-i evvel mine'd-dürer
277- Şerh-i Müşkil
278- Fıkh-ı Şerîf
279- Kitâbü'l-Kâfi fi Şerhi'l-Vâfi
280- Fıkh-ı Şerîf
281- Şerh-i Ziyâdât
282- Eşbâh-ı Nezâir
283- Nisâbü'l-İhtiyâr
284- Kitâbü't-Tarîka ve's-Şer'â
285- Tenvîrü'l-Ebsâr
(s.34)
286- Enîsü'l-Fukahâ
287- Hulâsa-i Bezzâziye
288- Şerh-i Tenvîrü'l-Ebsâr
289- Kudûrî
290- Kudûrî
291- Kudûrî
292- Kudûrî

- 293- Şerh-i Kudûrî cild 2
 294- Fıkhü'n-Nâfi'
 295- Câmi'ü's-Sagîr
 296- Tenvîrî'l-Ebsâr
 297- Şerh-i Câmi'ü'l-Kebîr
 298- İhtibâr
 299- Dürr-i Muhtâr
 300- Câmi'ü's-Sagîr
 301-Cild-i sâdis cild-i râbi'
 mine'l-mehbetü'l-burhânî (!)
 cild 2
 302- Cild-i evvel Şerh-i Câmi'ü'l-
 Kebîr
 303- Mecmû'ü'l-Fetâva
 304- Dürrer
 305- Kıt'atün mine'd-Dürrer
 306- Eşbâh-ı Nezâir
 307- Câmi'ü's-sagîr
 308- Münyetü'l-Mu'nî
 309- Fıkh-ı Şerîf
 310- Fıkh-ı Şerîf
 311- Mültekâ
 312- Menâşir-i Câmi'ü'l-Esrâr
 313- Menbâr (!)
 314- Menâr Şerh-i İbn-i Melek
 315- Hâşiye-i Menâr İfâzatü'l-
 Envâr
 316- Cild-i sâni-i Telvîh
 317- Cild-i evvel-i Telvîh
 318- Kıt'atün min Usûl-i Fıkh
 319- Dürretü't-tâc
 320- Usûl-i Fıkh-ı Şerîf
 321- Kıt'atün mine't-Telvîh
 322- Bahâeddin
 323- Mollâ Fenârî
 324- Mantık cümlesi
 325- Hâşiye-i Mantık
 326- Tehzîb-i Mirî
 327- Mirî 'ale'l-Celâl
 328- Metn-i Tevâli'
 329- Mes'ûd-ı Rûmî
 330- Mantık cümlesi
 331- Metn-i Tehzîb
 332- Mirâtü'l-med'alis (!) Şerh-i
 Bilâli rub' ve Mukantarât
 Risâleleri
 333- Adâbü'l-Bahs
 334- Mirâs-ı Ebû'l-Feth
 335- Hâşiye-i Şerh-i Çâgmünî
 336- Şerh-i Velediye
 337- Şerh-i Tehzîbü'l-Usûl
 338- Mecmû'a-i 'Arûs
 339- Tasavvurât
 340- Tehzîb-i Mirî
 341- Mollâzâde
 342- Mecmû'a-i Risâle-i Hisâb
 343- Mollâzâde Hâşiyesi
 344- Tehzîb-i Mirî
 345- Kâdı Mîr-i Dilâverî
 346- Tasdikât-ı Seydî
 347- Tehzîbü'l-Kelâm
 348- Şerh-i Hikmetü'l-'Ayn
 349- Hâşiye 'ala Şerhi'l-Hidâye
 350- Hâşiye-i Kâzîmîr
 351- Nasr-ı Tûsî fi'n-Nucûm
 352- Hâşiye-i Kara Dâvud 'ala
 Tasavvurât
 353- Hasmekânî
 354- 'İsâgocî
 355- Şerh-i Hüseyniye
 (s.35)
 356- Kifâyetü't-Ta'lîm
 357- Tevâli'ü'l-Envâr
 358- Hâşiye-i Tasavvurât Hâşiye-i
 Adâb
 359- Cedvel-i Mukarreb
 360- El-fennü'l-Hâmis mine'ş-
 Şifâi'l-Mantık
 361- İrsâdü'l-hâir mine'l-hikmeti
 362- Hülâsatün mine'l-Hesâb
 363- Kul Ahmed Hâşiye
 364- Mîr-i Ebû'l-Feth
 365- Risâle-i Rub'
 366- Şerh-i Kusva-i (!) Bokrât
 367- El-fennü'l-Hâmis min
 cümleti'l-Tab'ıyyât

- 368- Eşkal-i Tesis
369- Tasdikât-ı Tasavvurât ma'hu
Şemsiyyeteyn
370- 'İlm-i Nahv Mollâ Câmî
371- Mollâ Câmî
372- Mutavvasıt
373- Mutavvasıt
374- Câmî' Hâşiyesi İbn-i Dâvud
375- 'İsâm 'ale'l-Câmî
376- 'İsâm 'ale'l-Câmî
377- 'İsâm 'ale'l-Câmî
378- Şerh-i Lübbü'l-Elbâb
379- Kâdıckı Gelinçik
380- 'Avâmil-i Mağribî
381- 'Avâmil-i Mağribî ve Şerh-i
Tuhfe
382- Şerh-i Enmûzec
383- Kâfiye-i Mukarreb Hâcı Baba
384- Şerh-i Dibâce-i Misbah
385- Tevzi'ül-İrâb
386- Câmî Hâşiyesi 'İsâm
387- Mufassal
388- Şerh-i Dibâce-i Misbah
389- Mutavvasıt
390- Mutavvasıt
391- Kifâye mine's-Sarf
392- Felâhiye
393- Ecrûmiye
394- Mu'nî'l-Lebîb
395- Kütüb-i Sarf cümlesi
396- Sarf cümlesi
397- Şerh-i Şâfiye
398- Kifâye
399- Şerh-i Ecrûmiye
400- Câd-ı Berdî
401- Merâh Şerh-i Dingöz
402- Sarf Şerh
403- 'Izzî Hâşiyesi Sa'deddin
404- Merâh Şerh-i Dingöz
405- Evzâhü'l-Edeb
406- Sarf Şerh
407- Binâ Tercümesi
408- Sarf cümlesi
409- Hâşiyе-i Merâh
Kütübü'l-Me'ânî
410- Mutavvel Hâşiyesi Hasan
Çelebi
411- Mutavvel
(s.36)
412- Mutavvel Hâşiyesi Seyyid
413- Hitâyî (!) 'ale'l-Muhtasar
414- İftâh
415- Kâsım-ı Lebîb
416- Hevâdî
417- Mutavvel Hâşiyesi Seyyid
418- El-kismü's-sâlis mine'l-Miftâh
419- Muhtasar 'ale't-Telhîs's-Sa'ad
et-Taftâzânî
Kütüb-i Lügat
420- Ahterî-i Kebîr
421- Ahterî-i Sagîr
422- Sihâh-ı Cevherî
423- Vânkulu cild 2
424- Muhtâr-ı Sihâh cild 2
425- Cild-i sâni Muhtâr-ı Sihâh
426- Câmî'ül-Lüga
427- Vezn-i Ebvâb
428- Esmâ-i mukaddemetü'l-edeb
429- Mücmel
430- Mücmel
431- Ta'rîfât-ı Seyyid
432- Şâhidî
433- Nisâb-ı Sıbyân mine'l-furs
434- Tuhfe-i Hisâb
435- Şerh-i Şâhidî
436- Şâhidî
437- Cemhere cild 2
Kütüb-i Fetevâ-yı
438- 'Ali Efendî
439- Mecma'ül-fetevâ
440- Surretü'l-fetevâ
441- Müeyyedzâde
442- Kâdızâde
443- Câmî'ül-Fetevâ
444- Kır'atün Fetevâ-yı Tatarhâniye.

- 445- Cild-i evvel-i Hulâsattü'l-
Fetevâ
446- Cild-i sâlis-i Kânûnnâme
447- Kânûnnâme-i Cedîd
Kütüb-i Ferâiz
448- Sirâciye
449- Şerh-i Ferâiz
450- Câmî'ü'd-dürer Şerh-i Ferâiz
451- Cerîde
452- Cerîde
453- Cerîde
454- Cerîde
455- Şehâbeddin ma' Bed'eddin.
456- Hâşiye-i Seyyid li-Mevlânâ-yı
Fenârî
457- Fenârî
458- Mukaddemetü'l-fâiz
459- Sirâciye
460- Seyyidü's-Şerîf 'ale's-Sirâciye
461- Şeyhzâde 'ale's-Sirâciye
462- Rûh-ı Şerh-i 'ale's-Sirâciye
463- Hâşiye-i Şehâb 'ale's-Seyyid
464- Hâşiye-i Dav 'ale's-Sirâciye
465- Mecmû'a-i Terceme-i Ferâiz
Divân ve Hikâyet-i Farsî
466- Divân-ı Misâli
467- Divân-ı Gül ve Bülbül
(s.37)
468- Divân-ı Yahya
469- Divân-ı Hayâtî
470- İskendernâme
471- Divân-ı Külliyyât-ı 'Atâî
472- Divân-ı Hâfız
473- Gülistân
474- Gülistân
475- Gülistân
476- Bostân
477- Şerh-i Gülistân
478- Şerh-i Gülistân
479- Şerh-i Gülistân
480- Şerh-i Gülistân-ı Surûfî
481- Bostân
482- Şerh-i Gülşen-i râz
483- Bostân-ı Hayâtî
484- Gülistan Şerh-i Surûfî
485- Gülistan Şerh-i Lâmi'î Çelebi
486- Mesnevî
487- Pend-i 'Attâr
488- Şerh-i Bostân
489- Divân
490- Mesnevî
491- Gülistân
492- Terceme-i Mesnevî
493- Gülşenzâde
494- Külliyyât-ı Şeyh Sa'dî
495- Esrârname-i Şeyh 'Attâr
496- Fethnâme-i Nişânî
497- Behiştname
498- Neticetü'l-Kâdî
499- Ferhengnâme
500- Târih-i Halligân
501- Divân
502- Hüsn-i Dil-i Lâmi'î
503- Hüsn-i Dil-i Ahî
504- Sakk-ı sâni
505- Sakk-ı İbn-i Hâcib
506- Hüsvrev ü Şirin
507- Nâme-i Hümâyûn
508- Tevârih
509- Tevârih-i Âl-i 'Osmân
510- Tuhfe-i Hân-ı Hakânî
511- Târih-i Binâ-i Mısır
512- Tıyb-ı zû vefa (!)
513- Maktab-ı (!)

دیوان مجلی	دیوان میانی	اسکندر نام	دیوان کهنه عطائی
دیوان حافظ	گلستان	گلستان	مساجد
پرستان	شرح گلستان	شرح مساجد	شرح گلستان
شرح گلستان سوری	پرستان	شرح گلستان	پرستان مطبوعه
گلستان شرح سوری	گلستان شرح لوسی	مشغوف	
پند عطار	شرح پرستان	دیوان مسغوف	
گلستان	ترجمه مشغوف	گلستان زاده	کعبه شرح سوری
اسرار نامه شرح عطار	فتح نامه شافعی	بهشت نام	
نهی افغان	زهد نامه	نابغه حکایات	
دیوان	سند لوسی	سند لاهی	
صلح شافعی	صلح ابن باب	مسجد شریف	
نار هاب	نوابخ	نوابخ ال عثمانی	
نور افغان خان	نوابخ یادگیر	طریقه دودی مظالم	